

S m a a s t y k k e r.

1.

Fra Martin Hübners rejseår 1752—1765.

Af Fredrik Bajer.

På det franske kongeslot i Versailles sad en oktoberdag i året 1759 to herrer i en meget lang og alvorlig samtale. Den ene var den 40-årige franske udenrigsminister, hertugen af Choiseul, — den anden, omtrent 4—5 år yngre, var en mand uden stilling, men dog den første langt overlegen i åndelig henseende. Han havde i otte år haft udsigt til at blive professor ved Københavns universitet; han blev det først adskillige år senere; hans navn var Martin Hübner.

Hvorledes var disse to mænd dog komne til at tale sammen på dette sted? Af samtalen var det åbenbart, at det ikke var Hübner, som havde påtrængt sig Choiseul. Det var tværtimod den franske udenrigsminister, som havde haft bud efter den unge danske for at høre hans råd i vigtige sager.

Syvårskrigen havde allerede raset i tre år. De franske tropper havde lidt nederlag på nederlag under ledelse af kong Ludvig XV's elskerinde, fru Pompadours yndlinge. Hertugen af Choiseul — skønt selv en sådan — følte dog sit ansvar som udenrigsminister. Inderlig ønskede han at få sluttet en hæderlig fred med England. Men hvorledes? på hvilke betingelser?

Efter slaget ved Minden havde Hübner i en samtale med nogle franskmænd, som stod hertugen nær, udviklet en plan til en fredsslutning. Denne plan havde forekommet dem så slående rigtig, at de omtalte den nærmere for Choiseul. Og

denne havde nu bedt Hübner om at udvikle den også for ham personlig.

Vi træffer de to herrer midt i den lange samtale. Gang på gang havde Choiseul måttet give Hübner ret, så overbevisende forekom ham planen, når den således oprulledes led for led. Da kom et øjeblik, hvor Hübner syntes ham at tilråde lidt for megen eftergivenhed.

„Til en sådan yderlighed er vi da endnu ikke bragte“, afbrød Choiseul ham.

„Glem ikke“, sagde Hübner, „hvilken hæder De høster, når De derved kan genoprette freden for så mange folk, — når De derved kan gøre ende på al den elendighed, som overvælder dem og bringer dem til fortvivelse!“

Choiseul lod sig overbevise, og han ønskede nu, at Hübner skulde gå i et slags hemmelig mission til London og søge at stemme rette vedkommende for en fredsslutning på det foreslåede grundlag. På noget sådant dog hverken vilde eller kunde Hübner indlade sig uden samtykke fra den danske regering. I denne var den vigtigste mand den ældre Bernstorff, udenrigsministeren, hans velynder. Han var tillige hans fødte landsmand; ti de var begge hannoveranere, men havde længe og trofast sluttet sig til Danmark som et nyt fædreland.

Inden Choiseuls og Hübners samtaler sluttede i Versailles, havde den danske „professor“ (som han kaldtes uden endnu at være det) modtaget sin regerings befaling til at rejse hjem til København. Grunden dertil var følgende.

Under krigen havde danske handelsskibe atter og atter lidt overlast af engelske kapere. Mange var som priser førte til England. Men det var meget vanskeligt at skaffe dem ret overfor de engelske domstole. Dertil krævedes en særlig kyndighed, hvorover det danske sendebud i London, grev Bothmar, næppe rådede.

Bernstorff anså sin sekretær, svejtseren Roger, for en tilstrækkelig kyndig mand. Han blev sendt afsted, men nåede ikke længer end til Hamborg, hvor han døde i begyndelsen af oktober 1759, da han var kommen til skade ved

et ulykkestilfælde. Det galdt nu at finde en, som kunde sendes i hans sted.

Martin Hübner havde ikke været hjemme i Danmark siden våren 1752. Ingen lønnet stilling havde han haft, siden han i løbet af en syv års tid havde opdraget stamherren til grevskabet Ledreborg, søn af den første lensgreve, statsminister Joh. Ludv. Holstein. Denne var Hübners velynder indtil sin død (1763). Han havde siden 1740 været patron for Københavns universitet; og ham skyldtes det uden tvivl, at Hübner 1751 var bleven udset til professor ved dette. Men, da han endnu havde fire foran sig, søgte og fik han et rejselegat.

At uddanne sig ved rejser var for et par hundrede år siden vel endnu almindeligere end nu. Og Hübner var en mester i den kunst at studere på rejser eller at gøre studierejser så frugtbringende som muligt. Det ser man klart af de breve, som han 1750—1762 skrev fra udlandet til grev Holstein, som endnu opbevares i håndskriftsamlingen på Ledreborg, og som for en stor del har været kilden til denne afhandling¹⁾.

I maj 1752 havde Hübner forladt København. Endnu i begyndelsen af 1753 var han — over Hamborg, Hannover, Göttingen, Hildesheim og Leipzig — ikke nåt længer end til Dresden. Af den derværende danske envoyé, Fr. Berregaard, indførtes han i diplomatiske krese. Fra nu af studerede han ikke alene universitetsforhold, men tillige internationale, især de diplomatiske og økonomiske forhold imellem staterne. Det ses af hans fortsatte breve fra Strasborg, fra hans lille udflugt til det nordligste Svejts imellem Basel og Zürich (juli 1753), fra Holland (ti måneder alene i Utrecht indtil slutningen af juni 1754), fra hans 4—5 måneders ophold i England, og endelig fra hans endnu længre i Frankrige. Han kom til Paris den 26. December 1754, og først ved nyårstid 1760 tiltrådte han derfra hjemrejsen til Danmark. Disse sidste fem år havde han for størstedelen tilbragt i Paris. Kun i et par

¹⁾ Se nærmere „Af Martin Hübners breve i den Ledreborgske håndskriftsamling. Ved Fredrik Bajer“ i Personalhistorisk Tidsskrift 1903, s. 52—71.

efterårsmåneder 1755 havde han gjort en studierejse gennem nogle af de franske provinser; og den sidste halvdel af året 1757 ledsagede han en ung dansk grev Reventlow på en rejse til England.

Hvilke grundige studier han — uagtet pengetrang, sygdom og anden modgang — drev under sit meget lange ophold i Paris, får man en forestilling om, når man ser hans første i trykken udgivne værk om Naturrettens Historie (*Essai sur l'Histoire du Droit Naturel*, London 1757—58, i 2 dele på henholdsvis 464 og 456 sider). Det vakte megen opmærksomhed. Forfatteren skrev på årets sidste dag 1758 til sin velynder på Ledreborg: „Min Naturrettens Historie gør for tiden en mer glimrende lykke, end den forekommer mig at fortjene“. Uagtet udgivelsen af denne bog havde kostet ham „over hundrede daler, hvad der udgjorde hele min rigdom“ (skrev han den 10. april 1758), så havde han dog allerede den gang forskellige andre skrifter under arbejde: et om folkenes ret til i krigstid at opbringe neutrale skibe. — et andet om misbrug af rejser, betragtede med hensyn til den nytte, som en stat kan have af, at dens borgere forlader fædrelandet for en tid, — et tredje om grundsætningerne for så vel den indre som den ydre politik, — og et fjerde: betragtninger over søstaters handel. Af økonomiske grunde måtte han give undervisning, på fransk, til flere unge danske adelsmænd, som opholdt sig i Paris, mest dog for at nyde livet. Hans ovennævnte Englandsrejse med grev Reventlow bragte ham iøvrigt både tab og utak til løn, ikke at tale om, at den forstyrrede ham i hans forfattervirksomhed i højeste grad.

Kun et eneste af de planlagte — ja, måske tildels udarbejdede — skrifter udkom senere, — „det eneste, hvorved dansk videnskabelighed har hævdet sig en plads i folkeretten“, siger en kyndig kender om det over hundrede år senere¹⁾. Det var Hübners berømte værk „*De la saisie des Bâtiments Neutres*“, der udkom 1759 i Haag i to dele på henholdsvis 266 og 311 sider. Det havde så meget større betydning i

¹⁾ P. Vedel i D. Biogr. Lex. VIII, 209.

øjeblikket, som det kom til verden midt under Syvårskrigen. „Æmnet er interessant“, skrev forfatteren selv i et brev nyårsdag 1758, „især under de nuværende forhold; og jeg håber derved at godtgøre min skikkethed for det udenrigske departement, for så vidt ministeren“ [Bernstorff] „måtte have i sinde at bestemme mig til tjeneste derunder“.

Dette udmærkede skrift var uden tvivl grunden til, at Bernstorffs øjne faldt på Hübner, da Roger var forulykket på vejen til London 1759.

Syg begyndte Hübner hjemrejsen omtrent ved nyårstid 1760. Man rejste meget langsomt i de tider. Efter tre måneders forløb havde Hübner atter sin bolig i København, på Kongens Nytorv, ved siden af Thotts palæ, hvor nu huset nr. 6 står (Standards gård). Der bode han hos en vinhandler, i alt fald den 10. juni, da han i et brev til Bernstorff beklagede, at han aldeles intet fik at leve af. Dog var han ved kongelig befaling (af 23. november det foregående år) kaldt tilbage fra Paris for i København at blive instrueret, inden han gik i mission til London.

Han forberedte sig grundig. Han studerede naturligvis bl. a. de imellem Danmark og England bestående traktater. Imidlertid kom han henimod årets slutning til den overbevisning, at den formålstjænlige måde, på hvilken den danske søfarts sag kunde fremmes under krigen, vilde være at udnævne kommissærer fra begge sider. Disse skulde da enes om de grundsætninger, hvorefter man skulde gå frem ved afgørelsen af prispørgsmålene. Ti der kunde næppe opnås meget ved at søge at påvirke de engelske priseretter, der var altfor hildede i gamle fordomme og desuden altfor partiske til fordel for egne landsmænds interesser. Sine tanker herom opsatte Hübner i en „Mémoire“ af 6. december 1760. Den danske regering var imidlertid selv altfor hildet i gamle byråkratiske fordomme til at ville tage hensyn til sligt. Hübner fik aldeles den samme instruktion, som den 27. september 1759 havde været udfærdiget til afdøde Roger. Den synes endog i sin endelige form af 30. december 1760 at være bleven yderligere skærpet i den retning, at han om-

hyggelig skulde undgå alt, hvad der kunde give hans rejse „un air de politique“. Hans „Mémoire“ havde således haft den modsatte virkning af den tilsigtede. Muligvis var den strænge instruktion også påvirket af den åbenhjertige redegørelse, som Hübner fortrolig havde meddelt Bernstorff om sine samtaler med den franske udenrigsminister i slutningen af 1759. Derom kan man vel nu kun have formodninger.

I marts måned 1761 forlod Hübner atter Danmark. Han besøgte flere steder — længst sit barndomshjem i den lille hannoveranske stad Peine — under vejs til London, hvor han endelig ankom den 24. juni. Her var grev Bothmar dansk minister. Han blev altså Hübners foresatte under dennes mission.

Hübner havde mange vanskeligheder at kæmpe imod under udførelsen af sit hværv. Men det vilde føre for vidt at gå i enkeltheder i den henseende.

Erfaringen viste ham efterhånden, at man kun altfor meget kom ind på vilkårligheder, når man ved bedømmelsen af de enkelte tilfælde ikke havde nogenlunde faste regler at rette sig efter. Han udkastede derfor planen til en konvention imellem Danmark og England. Hovedgrundsætningerne deri kan vel betegnes som det mest sammentrængte udtryk for, hvad han så mesterlig havde fremsat i sit værk om neutralskibes opbringelse. Sit udkast af 21. april 1762 sendte han til Bernstorff med nærmere begrundelse i et brev af 27.

Det gik ham imidlertid ikke bedre end med hans „Mémoire“ i slutningen af 1760. Man kan endnu læse Bernstorffs kritik af de enkelte punkter i Hübners udkast. Heller ikke kan det vel nægtes, at Hübner næppe altid havde det rette praktiske blik for, hvad der for tiden lod sig gennemføre. Alligevel havde hans udkast sin ideelle betydning; og det fik den mer og mer under de følgende tidens historiske udvikling.

De hovedgrundsætninger, som han stillede i spidsen for sit udkast til en konvention, var affattet i følgende to grundartikler („articles fondamentaux“):

I. „On fixera positivement et nommément ce qui doit être censé de contrebande entre les deux parties, de sorte

qu'aucune denrée, marchandise ou cargaison, ne sera réputée ou déclarée de l'être, soit par induction ou autrement, si elle ne se trouve pas expressément spécifiée sur la liste que l'on en dressera d'un commun accord*.

II. „On conviendra qu'aucun navire ne sera arrêté, condamné ou molesté en manière quelconque, à moins qu'il ne soit chargé de contrebande ainsi déterminée. Excepté le cas ou il fût destiné pour un port formellement assiégé, ou notoirement bloqué par un certain nombre de vaisseaux de guerre, toute communication avec un tel port étant interdit à tout le monde*.

Fik dette udkast ingen praktisk betydning i øjeblikket, fik det en så meget des større senere, om end det historiske bevis derfor endnu ikke er ført.

Efter at Hübner havde udrettet så meget, som det under de vanskelige forhold var ham muligt i London, fik han 1764 ordre til at vende tilbage til København. Under vejs lå han længe syg i Slesvig. Først i 1765 genså han Danmarks hovedstad.

Hübners udkast af 21. april 1762 blev altså lagt *ad acta* i det danske udenrigsministerium. Men upåagtet forblev det ikke¹⁾.

¹⁾ En aktpakke i Udenrigsministeriets arkiv er påtegnet: „*ad acta* henhørende til Correspondz. med Hübner og af Hs. Excelz. grev Bernstorff i året 1780 tilbageleveret“. Den indeholder Hübners ovennævnte „Plan de convention“ og 6 andre aktstykker fra 1759—63, som altså har været fremme igen inden 1780.

P. Fauchille nævner i sit af Institut de France kronede prisskrift: „La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780“ (Paris 1893) s. 601 iblandt sine trykte kilder: „Hübner: Doutes et questions proposés par Montanus à Batavus sur les droits de la neutralité, avec des réflexions sur le nouveau système de la neutralité armée“ (Londres 1781). Dersom dette skrift virkelig var af Hübner, havde man sikkert deri fundet spor af hans udkast af 21. april 1762, måske endog antydninger af, at det havde været benyttet af den yngre Bernstorff 1778—80. Men skriftet, som jeg har undersøgt på Københavns

Den ældre Bernstorff (greve siden 1767) gik vel af som udenrigsminister 1770, og han døde 1772. Men hans yndling og brodersøn, grev A. P. Bernstorff, havde allerede siden 1759 været ansat i det s. k. „tyske kancelli“. Han blev udenrigsminister 1773, og der kan ikke være ringeste tvivl om, at han jo har kendt og benyttet Hübners udkast, da han i sep-

---

universitets bibliotek, viser sig tværtimod at være et anonymt angreb på Hübner.

E. Holm har givet værdifulde oplysninger „Om Danmarks deltagelse i forhandlingerne om en væbnet neutralitet fra 1778—1780“ i Historisk Tidsskrift, 3dje række, 5te bind, s. 1—164. Her læses s. 18 i Bernstorffs note af 28. september 1778, med hensyn til forståelsen af kontreband, at man „n'admetroit et n'entendroit sous cette dénomination que les articles spécifiés par les traités entre“ o. s. v. — altså kræves her den samme specifikation som i Hübners ovenstående art. I (den ene af hans to hovedartikler). Og det samme indhold — om end ikke den samme affattelse — som i Hübners art. II genfindes i det væsentlige i de senere anførte fem punkter (s. 21). Til denne afhandling i Historisk Tidsskrift 1866—67 må henvises, når en udførligere historisk belysning ønskes.

Især må opmærksomheden fæstes på, hvad der læses i samme afhandlings side 45, hvor Hübners bekendte udtryk genfindes, at „et neutralt skib bør behandles på samme måde som et neutralt territorium, hvor fjendtligt gods utvivlsomt altid er i sikkerhed“. P. Vedel udtrykker denne Hübners grundsætning i korthed således: „det neutralt skib er neutralt territorium“ (D. Biogr. Lex. VIII, 210). Således udtrykkes dette nærmere i Konseljets indstilling af 22. februar 1779 til Kongen: „tout vaisseau est selon l'opinion généralement reçue équivalent au territoire du pays auquel il appartient“ (Geheime Registratur, Jan.—Jun. Ao. 1779 s. 122).

Nogel citat af Hübner vil man dog næppe finde i A. P. Bernstorffs officielle skrivelser. Men ministeren var fra sin ungdom af fortrolig med tankegangen hos Hübner, med hvem han havde været sammen allerede i London; og da Hübner den gang var i sin modneste alder, er det naturligt, at han må have haft stor indflydelse på den 12 år yngre Bernstorff i dennes „Lehr- und Wanderjahre“ (D. Biogr. Lex. II, 140). Oplysningen om, at Bernstorff og Hübner omgikkes allerede i London, skylder jeg Dr. Åge Friis.

tember 1778 vekslede noter med det russiske kabinet, — en forhandling, som vel blev afbrudt, men dog efterlod sine dybe spor i den berømte neutralitetserklæring, som kejserinde Katarina II af Rusland meddelte kabinetterne i London, Versailles og Madrid den 9. marts 1780. Denne erklæring blev grundlaget for den store væbnede neutralitets liga, hvis grundsatninger — under mange omskiftelser — vedblev at udfolde sig, indtil de omsider satte varig frugt i søfolkeretten, næmlig i den erklæring af 16. april 1856, som magterne vedtog på fredskongressen i Paris efter Krimkrigen.

At de fem punkter i neutralitetserklæringen af 1780 i grunden kun er en afskrift af et udkast, som den yngre Bernstorff 1778 havde sendt til St. Petersburg, er øjensynligt. Teksterne i Bernstorffs note og det russiske kabinets erklæring er punkt for punkt, i to lige løbende kolonner, ud for hver andre, aftrykte af K. Bergbohm („Die bewaffnete Neutralität 1780—83“, Berlin 1884, s. 136, note).

Men indholdet — om end ikke formen — i Bernstorffs udkast af 1778 falder temmelig nær sammen med Hübners af 1762¹⁾. Dennes I.ste grundartikel (se ovenfor s. 105—106) er imidlertid fyldestgjort ved en henvisning til den liste, som findes i handelstraktaten af 20. juni 1766 art. 11)²⁾, hvori alt, hvad der skal indbefattes under kontreband, er opregnet. Den II. den grundartikel indbefatter vel mere end de to første punkter af 1778 og 1780, idet disse kun hævder sætningen „flaget dækker ladningen (undtagen kontreband)“, medens Hübner allerede da i grunden vil have al privat ejendom (undtagen kontreband) beskyttet i søkrig. Men det forstås let, at man ikke har dristet sig til at gå så vidt i praktisk politik — ej engang nu er dette ønskningsmål jo gennemført. Denne II. den grundartikel slutter med at bestemme blokade. At blokaden skal være „effektiv“, fremgår af begge affattelser, men det må imidlertid betegnes som et fremskridt fra 1762, at man 1778 og 1780 bruger det udtryk, at der

¹⁾ Jfr. foranstående note (tredje og fjerde stykke).

²⁾ Se Martens: Recueil I, 395.

skal være „en øjensynlig fare“ forbunden med at bryde blokaden.

Det sidste udtryk har i deklARATIONEN af 16. april 1856 atter måttet vige for betegnelsen „effektiv“ (om blokader), der nærmere forklares som „hævede ved en styrke, der er tilstrækkelig til virkelig at forbyde adgang til fjendens kyst“. Paris-deklARATIONEN kommer således i grunden tilbage til Hübners krav om et vist antal skibe, der kan forbyde al forbindelse med en havn. Denne deklARATIONs to foregående punkter kommer Hübners ideal om al privat ejendoms frihed i søkrig nærmere end deklARATIONEN af 1780. Og denne deklARATION har som helt nyt punkt (det første): „kaperiet er og forbliver afskaffet“.

Alligevel kan man vel sige, at de gældende søretsregler i følge deklARATIONEN af 1856 stammer i lige linje fra Hübners udkast af 1762 — eller rettere fra hans epokegørende værk af 1759: „Om opbringelse af nevtrale skibe“. Og det var næppe for stor en ære, der blev Hübner til del, da den danske udenrigsminister, idet han bød *Institut de droit international* velkommen til dets årsmøde i København den 26. august 1897, udtalte bl. a.: „Midt i forrige hundredår var det en dansk publicist, hr. Hübner, professor ved dette universitet, der først forkyndte grundsætningerne om de nevtrales ret under søkrig. Et hundredår skulde henrinde, inden disse grundsætninger trængte igennem, og Danmark betalte dyrt, at det for tidlig havde villet føre dem ud i livet“ (den 2. april 1801). „Men endelig, på kongressen i Paris, blev de vedtagne af de civiliserede magters store flertal“.

Det forringer ikke Hübners ros, at den franske udenrigsminister hr. de Vergennes den 26. juli 1778 lod udgå et reglement om nevtral skibsfart, der også indeholdt frisindede bestemmelser. Desuden: hvem véd, om den, der har affattet dem, ikke har ført sig til nytte, hvad Hübner så klart og overtydende havde fremsat i sit værk af 1759?

Et er også at være den første forkynder og begrundet af epokegørende ideer, — noget helt andet at være deres endelige gennemfører. At blive det sidste faldt ikke i Hübners

lod, — ja ej engang i Bernstorffs, Vergennes' eller Katarina II's, om disse end har forberedt den endelige virkeliggørelse. Denne er ikke fuldbragt, inden al privat ejendom er lige så fredlyst i søkrig, som den allerede er det i krig til lands. Fortjenesten af en idé's endelige gennemførelse er ikke altid så stor, som det synes mange. Det går tit med ideerne som med frugterne. Når de er tilstrækkelig modne, falder de af sig selv ned i skødet på den, som tilfældig står under træet. At have fundet, plejet, værget og udviklet den første spire er tit en meget større fortjeneste.